

ADALET SORUMLULUĞU

IRIS MARION YOUNG

ÇEVİREN
MEHMET ERGUVAN

IRIS MARION YOUNG

Amerikalı siyaset kuramcısı ve sosyalist feminist yazar. Chicago Üniversitesinde siyaset bilimi profesörlüğü yapmıştır. Çağdaş adalet kuramları, demokrasi ve fark, feminist siyaset kuramı, etik, toplumsal cinsiyet ve ırk hakkında pek çok çalışma yapmıştır.

Başlıca eserleri: *Adalet ve Farklılık Politikası, Inclusion and Democracy* (2000); *Intersecting Voices: Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy* (1997); *Throwing Like A Girl and Other Essays in Feminist Philosophy and Social Theory* (1990).

MEHMET ERGUVA

İzmir’de doğdu (1990). Hacettepe Üniversitesi İngilizce Mütercim Tercümanlık bölümünden mezun oldu (2013). Aynı bölümde yüksek lisans eğitimini tamamladı (2015) ve Hacettepe Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Dokuz Eylül Üniversitesi Çeviribilim Doktora programına geçiş yaptı ve doktora eğitimini tamamladı (2020). Hâlen Beykent Üniversitesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmakta olup kitap çevirmenliğini sürdürmekte ve serbest çeviriler yapmaktadır.

Başlıca eserleri: Henrik Fexeus, *İkna Oyunları* (2017); Tina Chanter, *Toplumsal Cinsiyet* (2019); Khaled A. Beydoun, *Amerika’da İslamofobi* (2021); Sara Salih , *Judith Butler’ı Anlamak* (2023).

İÇİNDEKİLER

NOTLAR VE TEŞEKKÜR	11
SUNUŞ	13
MARTHA C. NUSSBAUM	
I	
BİREYSEL SORUMLULUKTAN POLİTİK SORUMLULUĞA	36
1. Batı Demokrasilerinde Refah Reformu	39
2. Kişisel Sorumluluk Söyleminin Normatif Varsayımları	44
3. Birbirini Dışlayan Kategoriler Olarak Sosyal Yapı ve Kişisel Sorumluluk	51
4. Bizi Kuşatan Yapılar Adaletsiz Değildir	57
5. Endişelenmemiz Gereken Yalnızca Yoksul İnsanların Sorumluluğudur	61
6. Dworkin'in Sorumluluk ve Şans Teorisi	67
7. Roomer'in Dworkin'in Yaklaşımını Gözden Geçirisi	79
2	
ADALETİN ÖZNESİ OLARAK YAPI	86
1. Yapısal Adaletsizlik Nedir?	88
2. Sosyal-Yapısal Süreçleri Kavramlaştırmak	99
3. Adaletin Öznesi Olarak Yapı	114
3	
SUÇ VE SORUMLULUK KARŞI KARŞIYA	127
1. Toplu Krımın Suçluları	136
2. Suçlu Olmayıp Sorumluluk Taşıyanlar	140

3. İcraatlarıyla Suçlu Olmaktan Kurtulanlar veya Zararı Önemeye Çalışanlar	145
4. Politik Sorumluluk Üstlenenler	146

4	
SOSYAL BAĞLANTI MODELİ	152
1. Sorumluluğun Faziletleri ve Sınırları	154
2. Sosyal Bağlantı Modeli	164
3. Politikada Dargınlık ve Savunmacılık	176

5	187
SINIRLARI AŞAN SORUMLULUK	187
1. Küresel Bir Adaletsizlik Vakası: Terhaneler	190
2. Küresel Yapılar	202
3. Sorumlulukla İlgili Muhakemenin Parametreleri	212

6	
SORUMLULUKTAN KAÇINMAK	225
1. Şeyleştirme	226
2. Bağlantıyı İnkâr Etme	231
3. Yakınındakilerin Önceliği	235
4. Benim İşim Değil	241

7	
SORUMLULUK VE ADALETSİZLİĞİN TARİHSEL ARKA PLANI	248
1. Köleliğin Kalıntıları	252
2. Sosyal Bağlantı Modeli ve Tarihsel Adaletsizlik	259

DİZİN	269
-------	-----

SUNUŞ

MARTHA C. NUSSBAUM

Iris Young, günümüzün en yaratıcı ve en etkili siyaset kuramcılarından biriydi. Ayrıca harikulade bir insan ve meslektaştı; Iris'i en başta meslektaşım olarak tanıdığımdan onun ne kadar olağanüstü biri olduğunu anlatmadan son kitabı üzerine kalam edebilmem mümkün değil.

O hâlde ilk görüşmemizden başlayayım. Sene 1995 olmalı; o dönem felsefe bölümünde yeni filizlenen kadın çalışmaları programı için düzenlenen bir seminere katılmak üzere Frankfurt'a geçmiştım. Ben gittiğimde Iris birkaç haftadır orada ders veriyordu. Seminerden sonra Iris ve fakültenin kadın çalışmaları bölümünün üyeleriyle akşam yemeğine çıkmıştık. Iris'in kısa sürede bölümdeki diğer kadın meslektaşları ve yüksek lisans öğrencileriyle samimiyet kurup onları yüreklendirdiğini, onların projelerine hâkim olduğunu ve etrafındakilere kıymet verip onlara umut ve güven aşıladığını hemen anlamıştım. Iris herkesin Almanca konuşması önerisini ortaya attı. O zamanlar Almancayı gayet iyi okuyabiliyordum ama konuşmam epey kötüydü. Tıpkı Iris gibi. Ama bu onu caydırmamıştı. Akademinin kıymetli erkânını ziyarete gelen misafirler gibi davranmamamız gerektiği, bilakis ev sahiplerinin karşısında tökezleyip hatalar yaparak, dolayısıyla kendimizi savunmasız kılarak görece daha eşitlikçi davranmamız ve böyle bir dostluk anlayışını benimsememiz gerektiği konusunda kararlıydı. Genelde hata yapmaktan çekinen biriydim, nitekim hata yaptıkça utanmaya devam eden bir yapım var. Oysa Iris hakikaten cesurdu; kendine has sıcak

tavırları ve açık sözlülüğüyle ifade edebildiği her şeyi söyleyip gerisini sorgulamıyordu. Bu tavrıyla grup içinde harikulade bir atmosfer oluşturmuştu.

Iris'in Şikago Üniversitesi'ne geleceğini duyduğumda, lisansüstü öğrencilerimiz adına çok mutlu olmuşum; o dönem gerçekten de keyifliydi. Iris siyaset bilimindeydi, bense felsefe bölümündeydim ama birçok ortak öğrencimiz vardı ve bu sayede her gün Iris'in fevkalade entelektüel empati kabiliyetine sahip olduğuna şahit oluyordum. Birçok öğrenci, Iris'in çalıştığı konularda yazıp çiziyordu, ayrıca öğrencilerden bir kısmı araştırma alanlarıyla ilgili bilgi sahibi olup olmadığı fark etmeksizin Iris'i tercih ediyordu. Iris'in çevresindeki kadınlardan biri, çevre politikası geliştirme alanında "yapabilirlikler yaklaşımı" üzerinde çalışıyordu. Iris'in kendi çalışma alanlarından epey uzak, felsefe ve iktisadın kapsamına giren ve büyük ölçüde benim çalışmalarım ile örtüşen bu projeyi gerçekten teşvik edip etmeyeceğini merak ederek tez önerisi savunmasına gittim. Projeye muhalefet edeceğini beklemiyordum elbette ama böyle bir araştırmaya dâhil olmak isteyip istemediğini de kestiremiyordum. Iris neyse ki bu sorgulamaya mahal bırakmadı. Tam anlamıyla projeye dâhil olmuştu, her zamanki gibi coşkulu itirazlarda bulunup birtakım öneriler getiriyordu; bir yandan da öğrencisine, her şeyin yolunda gideceğini telkin eden anne sıcaklığı gösteriyordu. Iris hakikaten iyi bir anneydi; bir yandan yüksek ideallerin gelişimini teşvik ederken, öte yandan sonsuz güven ve destek sağlıyordu. Bir üniversite profesörü ile onun lisansüstü öğrencisi arasındaki ilişkide tarifi zor, koşulsuz sevgi gibi bir şeydi bu duygu.

Iris ne zaman bir seminere veya fakültedeki bir tartışma grubuna katılsa, ne zaman onunla kendi yürüttüğü veya benim elimdeki çalışmaların taslakları üzerine konuşsak hep aynı tavrı sergilerdi: Daima keskin eleştirilerde bulunurdu ki bu eleştirilerin bazıları şu anda yürüttüğüm çalışmaları bile yeniden şekillendirecek nitelikteydi. Ayrıca hep bu eleştirilerin perde arkasında Iris'in hem ikimizi hem de birlikte yürüttü-

ğümüz tüm girişimleri kucaklayan samimiyeti ve yaşama sevinci olduğu kanısı uyanıyordu bende. 2005 yılında hastaneye yatışının ardından saçı yeniden uzamaya ve kilo almaya başlayınca, akademik hayatın sıkıcı ve korkunç kısımları da dâhil olmak üzere her alanından aldığı katıksız zevk adeta gözlerinde parlamaya başlamıştı; birine yaklaşıırken belirgin kendine has yürüyüşü bile etrafındakileri mutlu ediyordu.

Iris, 2005 yılının Mayıs ayında hastanede yattığında Amerikan Felsefe Derneği'nde onun yerine bir makalesini okumamı istemişti. Müteşekkik olmuştum ama Iris'in ta kendisi olmayışımı öyle derinden hissettim ki makalesiyle ilgili soruları yanıtlama konusundaki yetersizliğimin –ki bu hiç de şaşırtıcı değil– yanı sıra izleyiciyle bağ kuran belirli Irisvari niteliklerden, epey zaman önce Frankfurt'ta deneyimlediğim tarifsiz samimiyet ve savunmasız olma isteği gibi özelliklerden yoksun olduğumu fark etmiştim. Ayrıca artık yalnızca eserleriyle deneyimleyebileceğimiz Iris'in sesi de yoktu.

Iris Young, zamansız ölümüyle ardında *Adalet Sorumluluğu* başlıklı büyük ölçüde tamamlanmış kitabının taslağını bırakmıştı. Kıymetli bir kitaptı bu, Iris'in en iyi yapıtlarından biriydi. Iris'in bu eserini dilediği gibi tamamlayacak vakti olmamıştı. Kitaba eklenmesi gereken birçok dipnot vardı. Neyse ki Iris'in eşi Dave Alexander eşinin ne tasarladığını anlayabilmişti. Bu sayede eserin tamamlanma sürecini denetleyebildi. Eserin en mühim bölümlerinden biri hâlen Hannah Arendt üzerine bağımsız bir makale izlenimi uyandırıyor; Iris'in planı, son kertede Arendt'in görüşlerine dayalı yorumlara daha az odaklanarak, söz konusu makalenin tezini bu yapıtıyla tam anlamıyla bütünleştirebilmektir. Makalenin üzerinde biraz daha çalışarak bu kitabın Üçüncü Bölümü olmasını tasarladığı açık seçik ortadadır. Kölelik tazminatı meselesini irdeleyen, ayrıca Fanon'un tarihsel adaletsizlik anlayışı üzerine kaleme aldığı bir çalışması da bütünlük açısından bu projeye daha az eklemlenmiş izlenimini uyandırıyor. Bu bölüm, benzer sorulara benzer yanıtlar veriyor fakat or-

taya atılmış argümanın eksik bir parçasını tamamlamıyor ki tam bu sebeple ayrı bir bölümden ziyade ek bölüme benziyor. Son olarak Dave, Iris’in çalışmalarını gözden geçirirken her zaman açıklığa önem verdiğini ve görüşlerinin okur için daha erişilebilir ve şeffaf olması adına birçok bölümü yeniden yazdığını ifade etmiştir. Mevcut taslak benim için ziyadesiyle açık ve anlaşılır olsa da Dave, Iris hayatta olsaydı bu nitelikleri kazandırmak için metin üzerinde daha fazla çalışmak isteyebileceğini söylüyor.

Önsözümü kaleme alırken, öncelikle, Iris’in eserinde neyi ne şekilde sorunlaştırdığı ve her bölümün eserin bütününe hangi katkıyı sağladığı hakkında genel bir fikir vermeye, bu yapının suçluluk ve sorumluluk arasındaki ayrımla ilgili temel argümanını daha detaylı şekilde açıklamaya ve son olarak da bu ayrım üzerine etraflıca düşünmek suretiyle alternatif bir formülasyon önermeye çalışacağım. Ne de olsa Iris’in cüretkâr ve kışkırtıcı katkılarını onurlandırmanın en iyi yolu mücadeleden geçiyor. Gelgelelim, benim esas amacım tüm okurlara Iris’in sesini duyurmaktır.

1. Argüman

Adalet Sorumluluğu, en başta ABD’deki ekonomik eşitsizliğe odaklanmıştır. (Bu argümanın kapsamı daha sonra küresel eşitsizlikleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.) Young, hükümet yetkililerinin, gazetecilerin ve halkın yoksulluk üzerine muhakeme ve konuşma biçimlerinde bir değişikliğin meydana geldiğine dikkat çeker. Buna göre, günümüzde yoksul olmanın temel sebepleri, toplumsal değil kişisel olarak değerlendirilmektedir. “Bu mantıkla” diyerek sözlerine başlayan Young’a göre “yoksul olma eğilimindeki toplumsal kesimler, kendi sürdükleri hayatla ilgili diğer grupların üyeleri kadar sorumluluk üstlenmeyip ekseriyetle aykırı veya kendi kendine zarar verici tutumlar sergiler. Kamu yardımı prog-

ramları da bu insanların karşılıksız bağış ve yardım beklenmesine girmesine önayak olup sorunu daha da büyötmektedir.” Elinizdeki kitabın “Bireysel Sorumluluktan Politik Sorumluluğa” başlıklı Birinci Bölümünün amacı, düşünce tarzınızda yaşanan değişimin arkasında yatan birtakım varsayımlara eleştirel bir gözle bakmaktır.

Charles Murray ve Lawrence Mead’in çalışmalarına odaklanan Young, bu isimlerin yaptığı değerlendirmelerden çıkarılacak üç varsayımın olduğunu işaret eder. Young’a göre, Murray ve Mead en başta, yoksulluğu tanımlarken, bireysel sorumluluk odaklı bir açıklama ile yapısal nedenselliğe dayalı bir değerlendirme arasında seçim yapmamız gerektiğini öne sürerler. Buna göre, yoksulluğa dair tutarlı bir açıklama iki yaklaşımı aynı anda içeremez. Diğer varsayıma göre, Mead ve Murray, yoksul insanların kendi talihlerini harcadıkları çaba ve gösterdikleri iradeyle iyileştirebileceği öne sürmektedir ki bu varsayım insanların içinde bulundukları koşulların temelde adil olduğunun, yani insafsızca yoksulların aleyhine işlemediğinin altını çizer. Üçüncü varsayım ise dikkat edilmesi gereken tek bireysel sorumluluk sorununun yoksul insanların bireysel sorumluluğu olduğunu işaret etmektedir: Bu varsayım, zımnen yoksullar dışında kalan tüm insanların üzerine düşen sorumluluğu layığıyla yerine getirdiğini iddia eder.

Young’a göre, bu düşünce tarzı en çok sağ cenahta öne çıksa da sol cenahta da birtakım kayda değer analizlerin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca Young’a göre bireysel sorumluluk görüşü, belki de en fazla Avrupa’nın refahı yüksek bölgelerinde öne çıkmış olan, fakat günümüzde o bölgelerde de tehdit oluşturan ve geçmişten gelen ortak anlayışın yerini almıştır. Mevzubahis eski anlayışın savunusu şu şekilde açıklanabilir: “Bir toplumun tüm üyeleri topyekûn olarak birbirlerinin ileri yaştaki bakımından, aldıkları sağlık hizmetlerinden ve çocuk desteğinden ve birbirini yoksulluktan ırak tutmaktan sorumludur.” Bu kitap, işte bu kadim anlayışı yepyeni argümanlar-

la destekleyip bu anlayışın sunduğu katkılara güncel bir bakış getirerek bu anlayışı yeniden canlandırmayı amaçlıyor.

İlk varsayımı ilişkin olarak Young, kişisel olana odaklanmak ile yapısal olana odaklanmak arasında ikiliğe dayalı bir anlayış benimsemeye gerek olmadığını ileri sürer. Young’a göre, son kertede etik sorumluluğun ana odağı birey olduğundan tüm sorumluluk bir ölçüde bireyseldir. Yine de bireysel aktörlerin işlerini olağan şekilde yürüttüğü ve herhangi bir zarara yol açma niyetinde bulunmadığı durumlarda da yapıların adaletsizliğin inşasında önem arz ettiğini kabul etmek gerekir. Dolayısıyla doğru bir analiz için, yoksulluğun vuku bulmasında rol oynayan kişisel ve yapısal etmenleri irdelemek gerekir.

İkinci varsayımı sorunlaştıran Young, günümüzün ABD’sinin arka plan koşullarında çok ciddi yapısal sıkıntıların bulunduğu ve bu sorunların yoksul insanların talihini değiştirmesini imkânsız kılmasa da epey zora soktuğu görüşünü paylaşır.

Young üçüncü varsayımı değerlendirirken, eleştirdiği argümanlarda suçun yoksullara yüklenmesiyle başkalarının sorgulanabilir nitelik taşıyan davranışlarına dikkat edilme-yip ilginin başka yöne çevrildiğini ileri sürer. Kendi deyimiyle bu “aklama işlevi”, birçok ABD’li için kişisel sorumluluk söylemini çekici kılan niteliklerden biridir. Gelgelelim, yoksul olmayan kesimin terbiyeli davranıp üzerine düşen sorumlulukları yerine getirdiğini öne sürmek, özellikle bu varsayımı en başta etik sorumluluğa dair genel bir açıklama yapmadan ve bunu savunmadan ortaya atmak doğru değildir. Young’a göre, insanların büyük bölümü ahlaki açıdan sorumluluk taşımanın yalnızca başkalarına bağlı olmaktan kaçınmak anlamına geldiğine gerçekten inanır. “Sorumluluk taşımaya ilişkin daha gerçekçi, çoğu insanın düşüncesine daha uygun olan anlayış şöyle izah edilebilir: Sorumlu bir kişi harekete geçmeden önce olası seçenekler üzerine müzakere etmeye çalışır, eylemlerinden etkilenecek herkes için en iyisi olduğunu düşündüğü seçimlerde bulunur ve eylemlerinin

neticelerinin başkalarını ne şekilde olumsuz etkileyebileceği konusunda endişe taşır.” Bu, çaba gerektiren bir standarttır; Murray ve Mead yoksul olmayanların bu standardı karşıladığını ortaya koymaz.

Birinci Bölüm, Young’ın kendi içgörülerini öncelikle Ronald Dworkin’in kuramına, hemen akabindeyse Dworkin’den farklı olarak yapısal adaletsizliğe yer veren John Roemer’ın kuramına tatbik etmesiyle tamamlanmaktadır.

“Adaletin Öznesi Olarak Yapı” başlıklı İkinci Bölüm ise siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıların, yoksulluğun doğuşuna dair kapsamlı bir değerlendirmenin merkezinde bulunmaları gerektiğini ileri sürer. Nitekim ona göre yalnızca bireysel sorumluluk mefhumuna başvurarak bu görevi layıkıyla yerine getiremeyiz. Young, bu bölüme çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle evsiz kalan Sandy isimli bir kadının yaşadıklarını konu edinen karmaşık bir vaka incelemesiyle başlar: ikamet ettiği apartmanın kentsel dönüşümü; üç aylık kiraya tekabül eden depozito ödemesi gereken kiralık konutun yüksek maliyeti; işyerine yakın bir konumda, ayrıca çocuklarının güvende olacağı ve etrafında çocuklarının gidebileceği iyi okulların bulunduğu bir muhitte hayat kurma mecburiyeti; üniversite diploması olmayan kadınlar için hizmet sektörüne ait düşük ücretli işleri ilk seçenek hâline getiren, cinsiyete dayalı ayrımcılığın uygulandığı bir işgücü piyasası. Young, bu örnekte, Sandy’nin kendi tercihiyle aldığı eğitimler, boşanma kararı ve çocuklarının eğitimine çok kıymet vermesi gibi birtakım kişisel sorumluluk unsurlarını tespit etmenin kesinlikle mümkün olduğunun altını çizer. Fakat Sandy gibi biri barınma ihtiyacını karşılamak için kirasını karşılayabileceği bir yer bulamıyınca, bir şeylerin fena hâlde ters gittiğini hissine de kapılırız.

Sandy’nin içine düştüğü bu durumdan, bağlantı kurduğu, temasta bulunduğu kişileri suçlayabilir miyiz? Bu soruya verilebilecek olası yanıtları değerlendiren Young, böyle bir suçlamanın yöneltilemeyeceğini ifade eder. “Sandy’nin bağlantı kurduğu faillerin hiçbirisi ona yanlış bir şey yapmamıştır”